

26. Павлишин М. Канон та іконостас / Марко Павлишин // Канон та іконостас: літературно-критичні статті; [ред. В. Шевчук, вступ. ст. І. Дзюби]. — К. : Час, 1997. — С. 184—198.
27. Руда З. До історії Державного видавництва України (ДВУ) / З. Руда // Українська книга. — К.; Харків: Ред.-видавн. відділ Книжк. палати УРСР, 1965. — С. 157—170.
28. Рудниченко С. Борис Грінченко: популярно-критичний нарис / Степан Рудниченко. — Харків: Література і мистецтво, 1931. — 71 с.
29. Самарин М. Борис Дмитриевич Грінченко. 1863—1910 / Михайл Самарин // Б. Д. Грінченко. Под тихими вербами: повість; [пер. с укр. П. Боковенко; под ред. И. Айзенштока]. — Харків: Український робітник, 1927. — С. 5—22.
30. Сігаєва Л. Від Грінченка до Грінченка / Лариса Сігаєва // Педагогіка і психологія. — 2001. — № 30. — С. 146—150.
31. Смілянський Л. Борис Грінченко: критико-біографічний нарис / Леонід Смілянський; [за ред. Я. Савченка]. — Харків; К. : ДВУ, 1930. — 104 с.
32. Стебницький П. Борис Грінченко. Нарис його життя та діяльності / Петро Стебницький. — К. : Час, 1920. — 32 с.
33. Художня література, видана на Україні за 40 рр. 1917—1957: бібліогр. показник. Ч. І. Українська художня література. — Харків: Вид-во книжк. палати УРСР, 1958. — 440 с.

В статье исследуется история литературоведческой рецепции повестей «В темную ночь» и «Под тихими вербами» в контексте творчества писателя. Также освещаются обстоятельства изданий произведений за указанный период. Проанализировано искажения текста «Под тихими вербами» в издании Государственного издательства Украины 1927 г.

Ключевые слова: Б. Грінченко, М. Грінченко, литературный канон, издательская история, разночтение.

The article is called to uninvestigate the history of literary reception of novels “In the dark night” and “Under the quiet willows” in the context of writer’s creative work. It also highlights the circumstances of stories’ publications in this period. Distortions of the “Under the quiet willows” text in the publication of the State Publishing House of Ukraine in 1927 are analyzed.

Key words: B. Grinchenko, M. Grinchenko, literary canon, publishing history, variant reading.

УДК 821.161.2.09:81'255.4

Алла Хоптяр

ФЕНОМЕН СИНКРЕТИЗМУ В ОРИГІНАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В КОНТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СПРОБА ТРАНСФОРМАЦІЇ КАНОНУ

У статті розглядається феномен стильового синкретизму в оригінальній творчості Бориса Грінченка як спроба трансформації народницького канону в контексті розвитку українського літературного процесу кінця XIX — початку XX ст., позначеного посиленням модерністських тенденцій та активізацією національного перекладацтва.

Ключові слова: стильовий синкретизм, народницький канон, романтизм, народництво, модернізм, декаданс.

Перехідний період кожної естетичної епохи позначається акумуляцією попередніх творчих здобутків, що формують загальне культурно-філософське полотно світового мистецтва слова певної доби, з виразними особливостями кожної національної літератури. Адже кількісний показник вже набутого стильового й жанрового досвіду якісно трансформується у зародження нового художньо-естетичного сприйняття. Такі перетворення періодів «перепуття», за дослідженнями су-

часних літературознавців, часто відбуваються на тлі феномену синкретизму, що супроводжує інтенсивне «переорієнтування» мислення «зламу епох» та, безумовно, позначається на літературній творчості як загальнонаціональному явищі, так і на індивідуально-авторській майстерності [5; 6; 10; 11; 20]. Своєрідне «рубіжне мислення» кінця XIX — початку XX ст., в добу естетично-художніх та філософських нашарувань, як зазначає В. Силантьєва, «підводе підсумки» минулому та ак-

тивно експериментує в пошуках нового» [20, 5], з подвійною силою втілюючись у «синкретизм напрямів, течій, стилів, тенденцій, груп, шкіл, між якими точаться гострі суперечки і змагання» [10, 5]. Власне, така складна естетично-світоглядна реакція й викристалізовується у періоди змін доби в «складну картину взаємодії», «певних взаємовпливів, своєрідних «перехрещень» [10, 228]. Крім того, різнорівневі трансформаційні процеси в національній літературі на рубежі століть, стимульовані прагненням оновлення, призводять до певних світоглядних та естетичних зсувів у сприйнятті непохитності канону (стильового, жанрового, версифікаційного тощо). Адже «достеменні цінності» й відбуваються за умов творчого поєднання канонічно-непорушних, визнаних та «оригінальних, неканонічних тенденцій, на перетині інтертекстуальності та новаторського творення тексту, доцентрово-відцентрового руху креативної думки», переломленої через «тонке чуття спадковості» та усвідомлення самої суті «відносно ціннісного канону» [13, 459]. Слідуючи ж за логікою формули концепції модернізму та національного прояву цього суперечливого естетичного руху, запропонованою Т. Гундоровою, зародження якого розглядається як «реконструкція самої української свідомості, того, як вона складається і розгортається в українській літературі на зламі XIX і XX століть» [4, 17], творчість письменників періоду «зміни доби», що складають «не ряд імен, які можна вписати в канон, а вузли сполучень і переходів між новим і старим мисленням...» [4], все більше цікавить сучасних літературознавців. Саме тому мистецтво слова Бориса Грінченка, який своєю перекладацькою та оригінальною літературною діяльністю й готував такі «зсуви» та перетворення, потребує додаткового аналітичного погляду.

Отже, метою статті є аналіз явищ стильового синкретизму в оригінальній творчості Бориса Грінченка з точки зору тих трансформаційних процесів, що відбувалися в контексті ідейно-естетичної еволюції національного письменника, позначених рухом від виразних просвітницько-народницьких засад до появи модерних тенденцій. Водночас різностильова та різножанрова перекладацька спадщина Б. Грінченка (від романтичної поезії Гете, Гайне, Леопарді, Байрона та драм Лес-сінга, Мольєра, Шиллера до натуралістичної й соціальної драми Гауптмана, Ібсена, Шніцлера тощо) та її рецепція в оригінальній творчості письменника дозволяє глибше зрозуміти витоки стильових синкретичних ознак у прозі та поезії Бориса Грінченка на зламі століть, а також вийти за межі усталеного, лише «народницького» трактування його багатомірного художнього світосприйняття.

Наскрізною думкою ґрунтовної праці М. Москаленка «Нариси з історії українського пере-

кладу» проходить становлення «культурної реальності» національної естетичної системи, яке й постає можливим лише завдяки трансформації власного досвіду через «світові канони сакральних текстів» та порівняння зі «світовою літературною класикою», що уможлиблюється лише з появою в українській літературі «майстерних і адекватних перекладів з інших мов» [17]. У цьому контексті оригінальна творчість Бориса Грінченка, позначена взаємодією з власною активною перекладацькою діяльністю, демонструє виразну трансформацію просвітницько-народницького реалістичного дискурсу 90-х років XIX ст. у нові стильові тенденції на зламі століть. Невипадково, майстри літературної критики вбачають «в народництві як етнокультурній кореневості — могутній рушій всієї національної літератури XX ст.» [16, 38]. Так, В. Моренець наголошує на тому, що «народництво саме по собі не виробило нічого гальмівного для подальшого поступу українського письменства, для якого власна етнокультурна й психолінгвістична база (в усій множині її історичних реалій, фольклорно-міфологічних, народнописаних традицій) була, є і буде визначальною, тим, що вирізняє її в колі інших слов'янських літератур...» [16, 38].

Своєрідний синкретизм народницьких та модерних тенденцій в літературній творчості Бориса Грінченка, у супереч крайнім проявам тієї гілки народництва, що «висувало тезу спиратися лише на “своє”, автентичне на протизагучому, західному» [18, 62], передусім стверджує розуміння українським письменником цього важливого для української літератури явища як породжувального культурно-естетичного джерела для подальшого оновлюючого розвитку з опорою на світовий літературний досвід, транспонований в українську культуру через активну перекладацьку діяльність.

Беручи до уваги той факт, що філософсько-естетична еволюція в європейському та національному літературному просторі кінця XIX — початку XX ст. позначена «очевидною вичерпаністю системи філософії позитивізму», а «методологічні принципи критичного реалізму гальмували нарощування можливостей естетичного оновлення художнього слова» [14, 6], потрібно зазначити, що народницько-реалістичне світобачення Б. Грінченка на межі століть набуває змін та перетворень. Традиційний реалістичний стиль прози Бориса Грінченка все частіше виявляється маркованим ознаками натуралістичних тенденцій («Сама, зовсім сама», «Палії», «Пан Коцький» тощо), до певної міри корелюючи світосприйняття українського письменника з натуралістичним баченням реальності у творах В. Гюго, Е. Золя та Г. Гауптмана, переклади яких увійшли в перекладацьку спадщину майстра національного літературного слова [22].

Згідно ж з таким різновидом «стильового синкретизму в комплексі індивідуальних стилів письменників», як «взаємодія рис різних напрямів» [6] в прозі Б. Грінченка спостерігається творче поєднання романтичного, реалістичного та натуралістичного методу трансформації дійсності у художню площину. До цього переліку додаються ще й такі модерні прояви в прозі українського письменника, які характеризують «елементи імпресіонізму і експресіоністичні засоби виразності» [6, 38]. Так, зображуючи картину сприйняття події народного зібрання на площі напівпритомним, знесиленим, щойно звільненим від ув'язнення головним героєм оповідання «Брат на брата» Євгеном Корецьким, український письменник створює справжнє імпресіоністське полотно: *«Корецький бачить перед собою море голів, а над ним — геть скрізь по майдану — купаючись у золотому сяйві, в'ються, то згортаючись, то розгортаючись, червоні прапори з якими написами... А он один білий — це той, що написано: «Амністія»... і чорний... Прапори мають, море голів хвилюється, руки знімаються вгору — махають брилями, білими хустками...[...] Студентські кашкети, робітницькі брилі, жіночі брилики, дорогі панські брилі, навіть циліндри — все змішалось в одну величезну мішанину... Он кілька селянських шапок, — мабуть, селян із ближчих сіл... Он три білих хусточки сестер з Червоного Хреста... І скрізь, скрізь червоні стрічки — в петельках, на брилях і бриликах...»* [2, 490–491]. Демонструючи психологічну напругу яскравого враження головного героя, Б. Грінченко використовує різнобарвну палітру, ніби пензлем змішує золоті, червоні та білі фарби, дозволяє «чути» звучання кольорів [12, 302], а через колір «бачити» гомін натовпу. Цей прийом синестезії виявиться досить поширеним у модерністській практиці XX століття.

Та найвиразніше прояв стильового синкретизму відбувся у поетичній майстерності українського письменника на межі століть, що виводить творчу постать Б. Грінченка ще далі за рамки лише усталеного сприйняття його творчої постаті як реаліста-народника. Адже процес ідейно-тематичного оновлення поетичної творчості Бориса Грінченка на зламі століть, значною мірою стимульований перекладами творів світової літератури, виходить за межі декларованої народництва політично-спрямованої літератури й навіть «просвітницького романтизму» [11, 46]. В художньому просторі українського митця з'являються не тільки ознаки неоромантизму [11], символізму («Хвилі», «В давно нерозгортаній книзі...», «Дві троянди» тощо [3]), а й, що є особливо цікавим, декадансу.

Попри те, що поезія кінця XIX — початку XX ст. сповнена, за твердженням М. Євшана, «страшним фаталізмом епохи», що «встановила жорстку ієрархію вартостей, підкоряючи поета громадянину, творчу свободу митця — його су-

спільному, зокрема національному» [7, 80], Борис Грінченко стоїчно продовжує відстоювати кредо поета-борця. Особисті внутрішні переживання українського митця все частіше віддзеркалюються в його поетичних творах. Поезії Б. Грінченка «Не знаю» («... *І не знаю, не знаю, навіщо живу / І на світ народився — не знаю...*») [3, 201] та «Рідні краї» («... *Нічого не треба душі на землі, / Так довго земля її тяжко дурила, / Єдине дала — безнадійні жалі...*») [3, 261], «Як в очах твоїх сльозина часом затремтить...» [3, 205] вирізняються мотивами глибокого болю, суму та розчарування у земному житті. Філософсько-поетичні роздуми Бориса Грінченка над вічними екзистенційними антитезами буття і небуття, життя і смерті досягають найвищої напруги у поезіях «Я думав сьогодні про смерть...» та «Смерть» (1891): «Смерть! Яке слово страшне!»: «Смерть! Яке слово страшне! / Що воно й нащо нам жити?» та у поетичній рефлексії «Краще життя оце?»: «Краще життя оце? Краще... / Що таке значить — умерти?» [9] Мотиви, що з'являються в поетичному просторі Бориса Грінченка, перегукуються не тільки з декадентськими настроями поезій І. Франка, С. Руданського та Ю. Федьковича — поетів, які «зростали на силі в пізньоромантичній атмосфері з її надламом, розчаруванням, зневір'ям, натуралізмом» [21, 8], та творами Б. Лепкого, С. Чернецького, М. Філянського [11], а й безпосередньо з тим «пізнім романтизмом», який до певної міри і став вихідною базою європейського декадансу. Потужне вираження «світової скорботи», суголосної ідеям Дж. Байрона та італійського поета Дж. Леопарді, виявилось особливо близьким до художньо-естетичного сприйняття Б. Грінченка, позначеного декадентськими мотивами в останні роки життя та творчості українського письменника.

Отже, на початку XX ст. у творчому доробку українського митця з'являється переклад поезії італійського романтика Джакомо Леопарді «A se stesso» («До себе самого»), який приблизно датується 1903 р. і входить до збірки поетичних творів українського поета «У недугі», що пізніше виходить друком у «Писаннях» (1903 р.). Грінченко-перекладач вміло відтворює наближений до верлібру вірш італійського поета й передає експресивну тональність глибокої пригніченості та розчарування земним буттям, яка пронизує ліричне полотно твору Леопарді: «*Тепер одпочинеш навіки / Натомлене серце моє. Уже зникла / Остання мить, що вважав я за вічну / Вже зникла і відаю добре, — немає / Оман дорогих і не тільки надія, / А навіть бажання умерло. / Навіки ж засни, бо ти билося досить, / Бо рухів твоїх тут нічого не варто, / Зітхання земля недостойна... / Життя — гіркота і нудота, / А світ сей — багно! Так замовкни ж, ...»* [8].

Таким чином, еволюція естетично-філософських поглядів Б. Грінченка наприкінці XIX сто-

ліття прямо корелюється з думкою літературознавця О. Камінчук про те, що «поезія початку ХХ ст. характеризується поширеністю неоромантичного дискурсу, а також інтенсивним розвитком символізму і декадансу» [11, 339], які й надали імпульсу процесу формування інших нових течій в українській літературі. Українське перекладацтво, до якого активно долучився Борис Грінченко, прямо чи опосередковано стимулювало зародження модерного мислення як процесу «формування світоглядних та естетико-художніх засад, ідентичних більшості європейських культур», що неминуче активізувало «глибинні зрушення в макроструктурі української літератури у напрямі її зближення з європейськими літературами» [15], виводячи національну літературну творчість на світовий рівень рівноцінним учасником загальносвітового культурно-естетичного процесу. Борис Грінченко не тільки вміло та наполегливо опановував нові європейські стильові тенденції розвитку літератури, а й уводив націо-

нального читача до кола загальносвітових культурних, наукових та суспільних роздумів, що залишали далеко позаду канонічний народницький «сентименталізм» ХІХ ст. з «вірою у вищу справедливість», яка «за добре нагороджує і за зле карає» та «етнографізм» [19, 57] — поняття, з якими ще й досі стійко асоціюється творчість українського письменника. Адже, взявши від народницького канону все найпродуктивніше з чітким усвідомленням «того своєрідно-українського, без якого ця література, культура взагалі не мають сенсу» [1, 23], українському письменнику вдалося продуктивно транспонувати європейську романтичну традицію на національний ґрунт. Крім того, переклади Б. Грінченка прямо чи опосередковано стимулювали появу нових тем, ідей та модерних напрямів у контексті розвитку національного літературного процесу кінця ХІХ — початку ХХ ст., дослідження яких продовжує поставати в центрі уваги сучасних літературознавців.

ДЖЕРЕЛА

1. Грабович Г. До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка / Григорій Грабович. — Київ: Критик, 2003. — 631 с.
2. Грінченко Б. Твори: в 2 т. / Б. Грінченко. — Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. — Т. 1. — 603 с.
3. Грінченко Б. Твори: у 10 т. / Б.Д. Грінченко. — Х.: Кооперативне видавництво «Рух», 1929. — Т. 10: Поезії. Книжка друга / [Редакція і приміт. Академ. С. Єфремова]. — 1929. — 284 с.
4. Гундорова Т. ПроЯвлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму / Т. Гундорова / [Видання друге, перероблене та доповнене]. — К.: «Часопис “Критика”», 2009. — 447 с.
5. Денисюк І.О. Розвиток жанрів в українській літературі кінця ХІХ — поч. ХХ ст. / І.О. Денисюк. — К.: Наукова думка, 1986. — 295 с.
6. Єременко О. Інтеграція стильового і жанрового синкретизму в українській прозі другої половини ХІХ ст. / О. Єременко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. — Випуск 15. — Том 2. — С. 35–40. — (Сер. «Філологічні науки»).
7. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. — К.: Факт, 2009. — 156 с. — (Сер. «Висока полиця»).
8. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України. — Ф. І. — Од. зб. 31208. — Арк. 74–75.
9. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України. — Ф. І. — Од. зб. 31240. — Арк. 411–413.
10. Калениченко Н.Л. Українська література кінця ХІХ — початку ХХ ст. Напрями, течії / Н.Л. Калениченко. — К.: Наукова думка, 1983. — 256 с.
11. Камінчук О.А. Художній дискурс української поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст.: [монографія] / Ольга Камінчук. — К.: Педагогічна преса, 2009. — 352 с.
12. Костенко Л. Річка Геракліта / Ліна Костенко / [упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович]. — К.: Либідь, 2011. — 336 с.
13. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. — Т. 1 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 608 с. (Енциклопедія ерудита).
14. Мельник В. Модернізм української прози: генеза, розвиток, значення / В. Мельник / Стильові тенденції української літератури ХХ століття: Зб. — К.: ПЦ «Фоліант», 2004. — 284 с.
15. Миронюк Л.В. Українська література в загальній структурі культурного процесу: ранній модернізм / Л.В. Миронюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gam/Npifznu/2007_21/21/myronyk.pdf
16. Моренець В. Народництво — позитивізм — модернізм / В. Моренець // Слово і час. — 2000. — № 1. — С. 35–39.
17. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=167&Itemid=41

18. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: [монографія] / С. Павличко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Либідь, 1999. — 448 с.
19. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? / М. Рудницький / [упоряд., передм. Баган О.]. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. — 502 с. — (Серія «Cogito: навчальна класика»).
20. Силантьєва В.І. Художнє мислення перехідного часу (література та живопис): А.П. Чехов, І. Левітан, В. Серов, К. Коровін / В.І. Силантьєва. — Одеса : Астропринт, 2000. — 352 с.
21. Ткаченко Р.П. Декаданс як проблема авторської свідомості в українській літературі кінця XIX — початку XX століття: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Р.П. Ткаченко. — К., 2004. — 21 с.
22. Хоптяр А.О. Французькі натуралістичні тенденції XIX ст. у перекладацькій рецепції Бориса Грінченка / А.О. Хоптяр // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. — Випуск 28. — С. 472–475. — (Сер. «Філологічні науки»).

В статье рассматривается феномен стилистического синкретизма в оригинальном творчестве Бориса Гринченко как попытка трансформации народнического канона в контексте развития украинского литературного процесса конца XIX — начала XX века, характеризующегося усилением модернистских тенденций, а также активизацией национальной переводческой деятельности.

Ключевые слова: стилистический синкретизм, народнический канон, романтизм, народничество, модернизм, декаданс.

The article focuses on the phenomenon of stylistic syncretism in B. Grinchenko's original literary practice as an attempt to transform the canon of populism in the context of the national Ukrainian literature process at the end of the XIX — beginning of the XX centuries, which is characterized by activation of modernistic tendencies and national translator practice.

Key words: stylistic syncretism, populist (narodnytsky) canon, romanticism, populism (narodnytstvo), modernism, decadence.